

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра фінансів ім. С.І. Юрія

ЛІТИНСЬКИЙ Владислав Миколайович

**Митний контроль у забезпеченні економічної безпеки
України /**
**Customs Control in Providing Economic Security of
Ukraine**

спеціальність: 072 - Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок
освітньо-професійна програма – Митна справа

Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи ФМСм-21
В. М. Літинський

Науковий керівник:
д.е.н., професор, Ф. П. Ткачик

Кваліфікаційну роботу допущено до захисту:

" ___ " _____ 2025 р.

Завідувач кафедри
_____ А. І. Крисоватий

ТЕРНОПІЛЬ - 2025

Зміст

Вступ.....	3
Розділ 1. Теоретичні засади здійснення митного контролю в контексті забезпечення економічної безпеки України.....	6
1.1. Сутність, цілі та завдання митного контролю в системі економічної безпеки держави	6
1.2. Інституційно-правове забезпечення митного контролю в сучасних умовах розбудови фіскального простору.....	11
Розділ 2. Оцінка сучасного стану митного контролю та його впливу на економічну безпеку України	20
2.1. Аналіз діяльності митних органів у контексті виявлення та протидії ризиків економічній безпеці	20
2.2. Оцінка ефективності процедур митного контролю в контексті впливу на економічну безпеку держави.....	26
Розділ 3. Напрями підвищення ефективності митного контролю в контексті зміцнення економічної безпеки України.....	32
3.1. Впровадження інноваційних підходів та цифрових технологій у систему реалізації митного контролю.....	32
3.2. Митний контекст забезпечення економічної безпеки України в умовах воєнного та повоєнного періоду	38
Висновки.....	42
Список використаних джерел	44

Вступ

Актуальність теми. У сучасних умовах трансформаційних зрушень, що охоплюють як національні, так і глобальні економічні процеси, питання забезпечення економічної безпеки держави набуває пріоритетного значення. Україна, перебуваючи на перехресті геополітичних та економічних інтересів, зіштовхується з низкою масштабних викликів — від зовнішньої збройної агресії та гібридних загроз до економічної турбулентності, спричиненої війною, руйнуванням логістичних ланцюгів і зростаючою нестабільністю світових ринків.

У цьому контексті особливого значення набуває митна політика як важливий інструмент державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності та стратегічний елемент економічної безпеки. Митний контроль, як складова цієї політики, виконує не лише фіскальну функцію забезпечення надходжень до державного бюджету, а й відіграє важливе значення у протидії ввезенню контрабандних товарів, незаконного переміщення зброї, наркотиків, вибухових речовин, тощо, які можуть дестабілізувати внутрішній соціально-економічний простір.

З наукової точки зору митний контроль розглядається як комплекс адміністративних, правових та технічних заходів, спрямованих на регулювання потоків товарів і послуг через митний кордон держави з метою забезпечення національних економічних інтересів. В умовах правового режиму воєнного стану та повоєнної відбудови роль Державної митної служби лише посилюється, адже митні інституції стають ключовими у забезпеченні належного контролю за ввезенням гуманітарної допомоги, критичних товарів, військово-оборонного обладнання, а також у запобіганні тіньовим схемам і фіскальним ризикам.

Саме тому, актуальність дослідження зумовлена потребою комплексного переосмислення функцій митного контролю в умовах гібридної війни та поствоєнної реконструкції, а також необхідністю удосконалення механізмів, що забезпечують баланс між економічною

відкритістю та безпековим суверенітетом держави.

Дослідженням проблематики митного контролю займалися науковці такі як: А. Крисоватий, І. Гончаренко, О. Гребельник, Ф. Ткачик, С. Герчаківський та ін. Враховуючи внесок зазначених науковців, необхідно акцентувати увагу на значущості розробки нових підходів до здійснення митного контролю в спектрі економічної безпеки в умовах воєнного стану.

Метою даної кваліфікаційної роботи є дослідження теоретико-інституційних, законодавчих, прагматичних засад здійснення митного контролю та формування пропозицій щодо посилення його ролі у забезпеченні економічної безпеки України.

Відповідно до поставленої мети, у роботі передбачається вирішення наступних завдань:

- розкрити сутність, цілі та завдання митного контролю в системі економічної безпеки держави;
- охарактеризувати інституційно-правове забезпечення митного контролю в Україні в сучасних умовах розбудови фіскального простору;
- здійснити аналіз діяльності митних органів у контексті виявлення та протидії ризиків економічній безпеці;
- оцінити ефективність процедур митного контролю в контексті впливу на економічну безпеку держави;
- аналіз впровадження інноваційних підходів та цифрових технологій у систему реалізації митного контролю.

Об'єктом дослідження є система митного контролю в Україні в умовах сучасних трансформацій.

Предметом дослідження є домінанти здійснення митного контролю в контексті забезпечення економічної безпеки України

Практичне значення кваліфікаційної роботи полягає у формулюванні прикладних рекомендацій щодо удосконалення системи митного контролю в Україні. Запропоновані підходи можуть бути використані у діяльності органів

державної влади, зокрема митних інституцій, а також при розробці стратегічних документів, спрямованих на посилення національної економічної безпеки в умовах воєнного стану повоєнної відбудови.

Методи дослідження. В основу кваліфікаційної роботи покладено поєднання загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, що забезпечили формування теоретико-концептуальної основи дослідження.

У другому розділі застосовано економіко-статистичні методи, зокрема аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, групування та графічну техніку. А в третьому розділі використано спеціальні методи та логічні прийоми узагальнення, порівняння та висновки.

Інформаційна база. Для проведення дослідження використано наукові публікації українських авторів, нормативно-правові акти та офіційні звіти ДМСУ. Використання цих джерел дозволило провести всебічний аналіз стану митного контролю та його вплив на економічну безпеку держави.

Апробація результатів дослідження. Основні результати та висновки дослідження були представлені на науково-практичних конференціях кафедри фінансів імені С.І. Юрія Західноукраїнського національного університету у 2025 році.

Обсяг і структура кваліфікаційного дослідження. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, переліку використаних джерел. Випускна кваліфікаційна робота викладена на 51 сторінці основного тексту, та містить 7 таблиць, список використаних джерел нараховує 43 позиції.

Розділ 1. Теоретичні засади здійснення митного контролю в контексті забезпечення економічної безпеки України

1.1. Сутність, цілі та завдання митного контролю в системі економічної безпеки держави

У сучасних умовах глобалізації, зростання транснаціональних економічних загроз та ускладнення міжнародної безпекової ситуації митний контроль набуває особливої ваги як ключовий елемент системи забезпечення економічної безпеки держави. Його функціональне навантаження виходить далеко за межі фіскального адміністрування, трансформуючись у багатовимірний інструмент державної політики, спрямований на регулювання зовнішньоекономічної діяльності, захист внутрішнього ринку, запобігання незаконному переміщенню товарів, протидію фінансовим зловживанням, а також на забезпечення дотримання міжнародних зобов'язань України [43].

Сутність митного контролю полягає у впровадженні комплексу заходів адміністративного, аналітичного, інформаційного та правоохоронного характеру, які реалізуються митними органами з метою забезпечення дотримання вимог чинного національного та міжнародного законодавства під час переміщення товарів, транспортних засобів, капіталів і послуг через митний кордон [18]. Зміст митного контролю охоплює не лише перевірку документів та фізичний огляд вантажів, а й застосування ризик-орієнтованих підходів, запобіжних заходів, автоматизованих систем виявлення порушень, а також обмін інформацією з компетентними органами інших країн. З огляду на це, митний контроль є невід'ємною складовою функціонування системи державного управління зовнішньоекономічною діяльністю та архітектури економічної безпеки.

Економічна безпека держави визначається як стан захищеності національної економіки від внутрішніх і зовнішніх дестабілізуючих чинників, що забезпечує її стабільний розвиток, фінансову самодостатність, конкурентоспроможність вітчизняного виробництва, соціальну згуртованість

та високий рівень життя населення [34]. У цьому контексті митний контроль виконує роль «економічного фільтра», який унеможлиблює проникнення до внутрішнього ринку контрафактної, небезпечної або недоброякісної продукції, сприяє зменшенню масштабів тіньової економіки, захищає національного виробника та забезпечує наповнення державного бюджету.

Митний контроль у сучасних умовах виконує низку важливих цілей, які безпосередньо корелюють з державними інтересами у сферах безпеки, податково-бюджетної стабільності, охорони здоров'я, екології та зовнішньоекономічного співробітництва. Він забезпечує дотримання вимог митного, податкового, валютного та іншого законодавства при переміщенні товарів через митний кордон; запобігає контрабанді, ухиленню від сплати митних платежів, фінансуванню тероризму та схемам відмивання коштів; захищає внутрішній ринок від небезпечної та контрафактної продукції; формує сприятливий інвестиційний та діловий клімат шляхом спрощення митних процедур для сумлінних учасників зовнішньоекономічної діяльності; а також сприяє виконанню міжнародних зобов'язань України у сфері митної справи [42].

Особливої актуальності митний контроль набуває в умовах воєнного стану, коли виникає потреба у забезпеченні оперативного і безпечного переміщення гуманітарної допомоги, військового спорядження, критичного імпорту, а також у протидії зовнішньоекономічному тиску та збереженні функціонування національної економіки. Водночас, у період післявоєнної відбудови митна система відіграватиме ключову роль у стимулюванні імпорту технологічного обладнання, будівельних матеріалів, у контролі за прозорістю розмитнення гуманітарної допомоги, боротьбі з корупцією на митниці та створенні умов для залучення іноземних інвесторів.

У структурі митного контролю виокремлюються декілька взаємопов'язаних функціональних напрямів. По-перше, це забезпечення законності переміщення товарів через митний кордон, що передбачає перевірку відповідності вантажів митному режиму, наявності всіх дозвільних документів,

сертифікатів, ліцензій, а також дотримання встановлених заборон і обмежень. По-друге, реалізація фіскальної функції, яка полягає у своєчасному та повному стягненні митних платежів, що є важливим джерелом доходів державного бюджету. По-третє, здійснення заходів, спрямованих на виявлення, запобігання та розслідування митних правопорушень, таких як контрабанда, підробка документів, заниження митної вартості, обхід санкцій тощо. Крім того, митні органи забезпечують захист внутрішнього ринку шляхом контролю за безпечністю та якістю імпортованих товарів, що є важливим чинником охорони здоров'я громадян та підтримки національного виробника.

Значну роль у сучасному митному контролі відіграє аналітична діяльність, зокрема застосування ризик-орієнтованих методів. Впровадження автоматизованих систем управління ризиками дозволяє митним органам ефективно використовувати наявні ресурси, зосереджуючи увагу на операціях з підвищеним рівнем небезпеки. Такий підхід базується на аналізі статистичних даних, профілів ризику, моніторингу поведінки учасників зовнішньоекономічної діяльності та використанні цифрових технологій, зокрема штучного інтелекту та блокчейну [41].

Водночас, важливою умовою ефективності митного контролю є кадровий потенціал митної служби. Професійність, доброчесність, мотивація та відповідальність посадових осіб митних органів безпосередньо впливають на якість реалізації митної політики. Корупція, недостатня підготовка персоналу, зловживання службовим становищем створюють загрози для економічної безпеки та підривають довіру як громадян, так і міжнародних партнерів до митної системи. У зв'язку з цим

необхідним є впровадження системи контролю за доброчесністю, регулярне професійне навчання, обмін міжнародним досвідом та покращення умов праці для митників.

У контексті трансформаційних процесів, що відбуваються в національній економіці, важливо зазначити, що митний контроль дедалі більше набуває рис стратегічного управлінського інструменту. Його функціонування не

обмежується лише техніко-адміністративними процедурами, а охоплює широке коло питань, пов'язаних із реалізацією національних інтересів у сфері торгівлі, інвестицій, інноваційного розвитку та інтеграційної політики. Митний контроль, таким чином, формує інституційну основу для переходу України до високорозвиненої моделі економіки, здатної ефективно функціонувати в умовах відкритого ринку та глобальної конкуренції [40].

Значну увагу в сучасному дискурсі митної політики приділено питанню цифровізації митних процедур. Цифрова трансформація митниці є ключовим чинником підвищення її ефективності, прозорості та довіри з боку бізнесу. Впровадження електронного документообігу, систем попереднього інформування, електронного декларування, блокчейн-технологій для верифікації даних, а також використання штучного інтелекту у прийнятті управлінських рішень дозволяє суттєво зменшити час митного оформлення, мінімізувати людський фактор та сприяти боротьбі з корупцією. Водночас цифровізація створює нові виклики та ризики, зокрема пов'язані з кібербезпекою, захистом персональних даних та необхідністю високого рівня технічної підготовки персоналу.

У цьому контексті особливої актуальності набуває концепція "єдиного вікна" для митного оформлення, яка передбачає інтеграцію інформаційних систем митних, податкових, прикордонних, санітарних, ветеринарних, фітосанітарних та інших контролюючих органів. Такий підхід забезпечує централізований обмін інформацією, спрощує логістичні процеси, знижує транзакційні витрати та підвищує ефективність контролю. Для України, яка активно просувається шляхом євроінтеграції, імплементація найкращих практик Європейського Союзу у сфері митної справи є не лише прагматичною необхідністю, а й міжнародним зобов'язанням [39].

Поряд із цифровізацією важливим напрямом реформування митного контролю є інституціональне зміцнення кадрового потенціалу. Формування професійної, мотивованої, доброчесної та патріотично налаштованої митної служби потребує системного підходу, що охоплює вдосконалення системи

підготовки та перепідготовки кадрів, впровадження механізмів оцінювання ефективності та доброчесності, а також створення сприятливих умов для кар'єрного зростання. Особливу роль у цьому процесі відіграють міжнародні навчальні програми, технічна допомога з боку партнерів, участь у міжнародних форумах та обмінах досвідом. Розвиток людського капіталу в митній сфері є запорукою успішної реалізації стратегічних завдань держави в галузі економічної безпеки.

У період воєнного стану митний контроль виконує низку специфічних завдань, що виходять за межі традиційних функцій. Зокрема, йдеться про забезпечення пріоритетного пропуску гуманітарних вантажів, військової техніки, медичних засобів, а також контроль за переміщенням товарів подвійного призначення, потенційно небезпечних речовин та стратегічно важливих ресурсів. Водночас митні органи відіграють важливу роль у запобіганні переміщенню заборонених товарів, дотриманні санкційного режиму, виявленні спроб нелегального експорту або імпорту товарів, що можуть бути використані у воєнних цілях. У цих умовах митна служба фактично функціонує як інституція на передовій економічного фронту, забезпечуючи національні інтереси в умовах гібридної війни.

Після завершення активної фази бойових дій функціональне навантаження на митну систему ще більше зросте. Вона повинна буде забезпечити ефективне функціонування каналів міжнародної допомоги, контроль за цільовим використанням ресурсів, які надходять у вигляді грантів, кредитів, гуманітарних поставок, а також сприяти відновленню інфраструктури, промисловості та агросектору. У цьому контексті митна служба має стати не лише контролюючим, а й партнерським органом для бізнесу, який забезпечує швидке, прозоре та прогнозоване оформлення імпорту інвестиційних товарів, обладнання, машин, технологій та інших ресурсів, необхідних для економічного відновлення країни [38].

Особливу увагу слід приділяти боротьбі з корупційними проявами у митній сфері, які традиційно залишаються одним із головних факторів недовіри

до державних інституцій. Ефективна антикорупційна політика передбачає не лише каральні заходи, а й створення системи запобігання, прозорості, публічного моніторингу, а також стимулювання добросовісної поведінки через належне матеріальне забезпечення та соціальний захист працівників митної служби. Впровадження механізмів внутрішнього аудиту, електронного контролю, автоматизованого ризик-менеджменту та системи оцінювання ефективності роботи посадових осіб є критично важливими для викорінення корупційних практик та підвищення загального рівня довіри до митної системи.

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що митний контроль у системі забезпечення економічної безпеки держави є складним, динамічним і багатокомпонентним механізмом, що поєднує фіскальні, регуляторні, аналітичні, безпекові та інтеграційні функції. Його ефективність визначається здатністю держави забезпечити інституційну спроможність митної служби, адаптивність до змін зовнішнього середовища, готовність до впровадження інновацій та цифрових технологій, а також високий рівень професійної етики, добросовісності та відповідальності персоналу. У сучасних умовах геополітичної нестабільності, війни та необхідності повоєнної відбудови митний контроль перетворюється на один із ключових елементів національної стратегії економічного відновлення, інтеграції до європейського простору та забезпечення сталого розвитку України.

1.2. Інституційно-правове забезпечення митного контролю в сучасних умовах розбудови фіскального простору

Інституційно-правове забезпечення митного контролю становить основу функціонування митної системи України та визначає правові межі, організаційні принципи, компетенції уповноважених органів, механізми взаємодії та відповідальність за порушення норм митного законодавства. У сучасних умовах, що характеризуються трансформацією державного

управління, євроінтеграційними процесами, збройною агресією проти України та необхідністю післявоєнного відновлення економіки, зазначений аспект набуває особливої актуальності. Ефективне інституційно-правове забезпечення митного контролю є передумовою зміцнення економічної безпеки держави, забезпечення цілісності митного простору, протидії порушенням митного законодавства та сприяння легальній зовнішньоекономічній діяльності [7].

Правову основу митного контролю в Україні становить Конституція України, яка гарантує державний суверенітет, захист національних інтересів, забезпечення економічної безпеки та встановлює засади функціонування органів виконавчої влади. Визначальним нормативно-правовим актом, що регламентує митні правовідносини, є Митний кодекс України, прийнятий 13 березня 2012 року (зі змінами та доповненнями), який системно врегульовує процедури митного контролю, повноваження митних органів, права і обов'язки учасників зовнішньоекономічної діяльності, а також визначає режими переміщення товарів через митний кордон. Митний кодекс України гармонізований з нормами Європейського Союзу, зокрема Митним кодексом ЄС, що забезпечує наближення національного законодавства до європейських стандартів.

Інституційну основу системи митного контролю становлять уповноважені державні органи, передусім Державна митна служба України (ДМСУ), діяльність якої координується Кабінетом Міністрів через Міністерство фінансів України. ДМСУ утворена в 2019 році шляхом реорганізації Державної фіскальної служби України та перебрала на себе функції у сфері митної справи. До основних завдань ДМСУ належать реалізація державної митної політики, здійснення митного контролю та митного оформлення, забезпечення боротьби з митними правопорушеннями, участь у міжнародному співробітництві, впровадження інформаційних технологій та управління ризиками у сфері митної справи.

Систему органів митного контролю також доповнюють інші державні інституції, зокрема Державна прикордонна служба України, яка взаємодіє з

митними органами під час контролю осіб і транспортних засобів на державному кордоні, Державна податкова служба України, яка забезпечує фіскальний контроль, Національна поліція України, Служба безпеки України, Державна служба питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, Державна екологічна інспекція, а також регіональні митниці, які є територіальними підрозділами ДМСУ. Така багаторівнева інституційна система потребує чіткої координації, уніфікованих інформаційних потоків, узгоджених процедур та належної правової регламентації взаємодії.

Викликом для інституційно-правового забезпечення митного контролю є забезпечення ефективної реалізації санкційної політики України у відповідь на агресію з боку російської федерації. Відповідно до Закону України «Про санкції» та рішень Ради національної безпеки і оборони, Україна впровадила низку обмежувальних заходів щодо товарів, фізичних та юридичних осіб, які становлять загрозу національній безпеці. Здійснення митного контролю в цих умовах вимагає високого рівня оперативності, аналітичної спроможності, інтеграції з базами даних міжнародних партнерів (зокрема ЄС, США, Великої Британії) та здатності виявляти приховані канали постачання заборонених товарів[41].

У сучасних умовах важливим аспектом інституційного забезпечення митного контролю стає впровадження ризик-орієнтованого підходу. Система управління ризиками (СУР) є обов'язковим елементом митного контролю відповідно до Митного кодексу України та міжнародних стандартів Всесвітньої митної організації. Вона передбачає ідентифікацію, аналіз та оцінювання ризиків, що виникають при переміщенні товарів через митний кордон, зосередження контролю на операціях з підвищеним ризиком та мінімізацію втручання у діяльність добросовісних суб'єктів. Ефективне функціонування СУР потребує належного нормативного регулювання, високої якості інформаційної бази, кваліфікованих кадрів і технічного забезпечення [9].

Окрему увагу слід приділити впровадженню електронного митного оформлення та сервісів, які забезпечують автоматизацію процесів та їх

спрощення. Законодавство передбачає використання електронних декларацій, цифрового підпису, електронного документообігу, попереднього повідомлення про вантажі, а також підключення до міжнародних платформ обміну митною інформацією. Водночас практична реалізація зазначених інструментів потребує подальшого вдосконалення правового регулювання, уніфікації технічних стандартів, посилення кібербезпеки та підвищення цифрової компетентності персоналу митних органів [43].

Поряд із зазначеним, правове забезпечення митного контролю потребує належного судового захисту прав суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Важливу роль у цьому контексті відіграють адміністративні суди, які розглядають спори щодо правомірності рішень, дій чи бездіяльності митних органів. Законодавство передбачає можливості для оскарження в адміністративному та судовому порядку, що є важливим інструментом запобігання зловживанням та забезпечення справедливості у правозастосуванні. Водночас ефективність цих механізмів залежить від рівня правової культури, доступності правової допомоги та незалежності судової влади.

Окрім МКУ, значну роль у правовому регулюванні митного контролю відіграють:

- податкове законодавство України, зокрема Податковий кодекс щодо адміністрування ПДВ, акцизу та мита;
- Кримінальний кодекс України та Кодекс України про адміністративні правопорушення, які встановлюють відповідальність за порушення митного законодавства;
- Закон України «Про Національну безпеку України», що визначає митну безпеку як складову національної безпеки;
- нормативні акти Кабінету Міністрів України, Міністерства фінансів, Державної митної служби;
- міжнародні договори, ратифіковані Україною, зокрема Киотська конвенція, Стамбульська конвенція, Угода про асоціацію з ЄС.

Інституційна структура митного контролю в Україні представлена передусім Державною митною службою України (ДМСУ) — центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну митну політику. Відновлена як окремий орган у 2019 році в результаті реформи фіскальної служби, ДМСУ підпорядковується Міністерству фінансів України та виконує широкий спектр завдань — від фіскальної функції до аналітичної, правоохоронної та міжнародної співпраці [8].

У структурі ДМСУ функціонують регіональні митниці, митні пости, спеціалізовані підрозділи (аналітичні, інформаційно-технічні, боротьби з правопорушеннями тощо). У 2020-х роках акцент у реформуванні інституційної системи було зроблено на цифровізацію, автоматизацію процесів, запровадження електронних сервісів, розвиток центрів обробки даних і систем управління ризиками.

У зв'язку з воєнним станом, що був запроваджений у 2022 році, ДМСУ отримала додаткові повноваження та функції у сфері контролю за переміщенням товарів подвійного призначення, гуманітарної допомоги, військових вантажів. Було спрощено низку процедур для прискорення митного оформлення критичних імпортів, а також запроваджено нові механізми взаємодії з Службою безпеки України (СБУ), Державною прикордонною службою, Міністерством оборони тощо. Так, відповідно до постанов Кабінету Міністрів України, було створено спеціальні «зелено-червоні коридори» для перевезення гуманітарних вантажів, а також запроваджено єдине вікно для обробки електронної інформації про вантажі.

Невід'ємною частиною інституційно-правового забезпечення є міжнародно-правові зобов'язання України. Зокрема, у межах Угоди про асоціацію з ЄС Україна зобов'язалася гармонізувати своє митне законодавство з правом Європейського Союзу. Це передбачає:

- імплементацію норм Митного кодексу ЄС;
- приєднання до програм митного співробітництва (Twinning, TAIEХ);
- участь у європейських митних інформаційних системах;

— впровадження інститутів уповноваженого економічного оператора (АЕО), що передбачає довірчий режим для надійних суб'єктів ЗЕД [2].

Водночас, Україна є активним учасником Всесвітньої митної організації (ВМО), діяльність якої спрямована на уніфікацію митних процедур, обмін інформацією, боротьбу з транснаціональною контрабандою, розвиток кадрового потенціалу митних адміністрацій. Участь України в міжнародних ініціативах дозволяє не лише забезпечити ефективний митний контроль, але й інтегруватися в глобальні ланцюги безпеки та торгівлі [9].

Головним елементом сучасного інституційно-правового забезпечення є автоматизована система аналізу та управління ризиками (АСАУР), яка закріплена у Митному кодексі. АСАУР передбачає виявлення, аналіз та моніторинг ризиків на основі електронних даних, що дозволяє митним органам автоматично визначати ступінь ризику кожної операції та застосовувати належні заходи контролю. Це дозволяє зменшити навантаження на сумлінних імпортерів і водночас посилити контроль над ризикованими операціями.

Особливості сучасного періоду полягають у необхідності одночасного забезпечення:

- високої швидкості митного оформлення (особливо для гуманітарних та оборонних вантажів);
- прозорості процедур, що знижує ризики корупції;
- ефективної перевірки вантажів, що можуть становити загрозу;
- адаптації до нових форм незаконної діяльності (використання криптовалют, фіктивних компаній, маніпуляції митною вартістю тощо).

У цьому контексті важливим є впровадження інноваційних технологій, зокрема сканерів, мобільних лабораторій, онлайн-систем для подання декларацій, що дозволяє істотно підвищити якість митного контролю. Поряд із цим, триває адаптація до цифрової митниці майбутнього

- концепції, що передбачає майже повну автоматизацію перевірки товарів, електронну взаємодію з усіма учасниками логістичних ланцюгів та використання штучного інтелекту для аналізу ризиків [10].

Інституційно-правове забезпечення митного контролю в Україні в сучасних умовах є комплексною системою, що включає національне законодавство, міжнародні зобов'язання, інфраструктуру митних органів, цифрові технології та кадровий потенціал. Його подальший розвиток має базуватися на принципах прозорості, ефективності, дотримання міжнародних стандартів та адаптації до нових викликів, зокрема пов'язаних з війною, відновленням економіки та євроінтеграцією.

У сучасних умовах важливою складовою інституційно-правової системи митного контролю є антирейдерські та антикорупційні механізми, які покликані мінімізувати зловживання службовим становищем у митних органах. Корупція на митниці, за оцінками як міжнародних партнерів, так і українського бізнесу, залишається однією з головних перешкод для прозорої зовнішньоекономічної діяльності та справедливого розподілу бюджетних надходжень. Для вирішення цієї проблеми активно впроваджуються:

- електронне декларування та система «єдиного вікна»;
- відеофіксація митних процедур;
- зовнішній аудит діяльності митних постів;
- моніторинг службових дій митників через автоматизовані системи;
- залучення Національного антикорупційного бюро (НАБУ), Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК), та СБУ до контролю за дотриманням законності.

Варто зазначити активну участь України у регіональних митних ініціативах, зокрема в рамках Організації за демократію та економічний розвиток (ГУАМ), Східного партнерства, Чорноморського економічного співробітництва. У результаті такого співробітництва забезпечується узгодженість процедур митного контролю на міжнародному рівні, оперативний обмін інформацією про порушення, а також підвищення рівня довіри між митними адміністраціями суміжних держав [11].

Невід'ємною частиною правового забезпечення митної системи є інститут авторизованого економічного оператора (АЕО), який передбачає

надання певних спрощень та переваг для підприємств, що мають високий рівень дотримання митного законодавства, фінансову стабільність та безпечну логістику. У 2020 році в Україні було запроваджено перший етап цього інституту, що є частиною зобов'язань перед ЄС. АЕО отримують переваги у вигляді:

- зменшення обсягу перевірок;
- пріоритетного обслуговування;
- можливості самостійного декларування;
- доступу до інформаційних порталів.

Повноцінне функціонування інституту АЕО вимагає не лише нормативного забезпечення, а й зміни управлінської культури в митних органах, підвищення довіри між державою та бізнесом, а також адаптації цифрових платформ до вимог міжнародних стандартів.

В інституційно-правовому контексті слід приділити технічному регулюванню та захисту прав інтелектуальної власності, що також є завданнями митного контролю. Митні органи зобов'язані здійснювати перевірку імпортованих товарів на предмет відповідності технічним регламентам, наявності маркування, сертифікатів відповідності, а також виявляти контрафактні товари. Відповідно до чинного законодавства, митниця має право призупинити митне оформлення у разі підозри на порушення авторських прав, торговельних марок чи патентів.

У контексті воєнного стану ці механізми набувають особливої важливості, зокрема у частині протидії ввезенню підроблених медикаментів, військових засобів або техніки, що не відповідає стандартам безпеки. З цього погляду, митний контроль поєднує функції економічної, соціальної та техногенної безпеки [12].

Потрібно зазначити, що інституційно-правове забезпечення митного контролю в Україні перебуває у стані постійної трансформації, що зумовлено як внутрішніми реформами, так і зовнішніми зобов'язаннями. Зокрема, у 2023–2024 роках відбулося:

- вдосконалення процедур митного оформлення через модернізацію електронної системи "Інспектор 2006 " ;
- розширення повноважень мобільних груп митного контролю, які проводять вибіркові перевірки транспортних засобів за межами митних постів;
- підвищення відповідальності за порушення митного законодавства, у тому числі з боку посадових осіб;
- запуск пілотних проєктів з використання елементів штучного інтелекту (ШІ) у системі аналізу ризиків.

На перспективу ключовими напрямками удосконалення інституційно-правового забезпечення митного контролю в Україні є:

- повна гармонізація з Митним кодексом ЄС;
- посилення незалежності та професіоналізації митної служби;
- розширення міжнародного обміну митною інформацією;
- вдосконалення механізмів контролю за транснаціональними ланцюгами постачання;
- активне впровадження цифрових рішень, включно з блокчейн-технологіями, Big Data, ШІ [13].

Отже, інституційно-правове забезпечення митного контролю в Україні є багатокomпонентною системою, що поєднує законодавчі акти, міжнародні стандарти, організаційні структури та інноваційні підходи до реалізації митної політики. Його ефективне функціонування є ключовим фактором забезпечення економічної безпеки держави, особливо в умовах війни, відновлення економіки та інтеграції до Європейського Союзу.

Розділ 2. Оцінка сучасного стану митного контролю та його впливу на економічну безпеку України

2.1. Аналіз діяльності митних органів у контексті виявлення та протидії ризиків економічній безпеці

Особливе значення для забезпечення економічної безпеки України має ефективність діяльності митних органів у сфері виявлення та нейтралізації ризиків, пов'язаних із переміщенням товарів через митний кордон. З огляду на збройну агресію РФ, зростання обсягів військової та гуманітарної допомоги, зміну логістичних маршрутів та зростання рівня тінізації економіки, функціонування митної системи потребує глибокої адаптації до нових викликів [14].

Саме тому, протягом 2020–2024–початку 2025 років спостерігається трансформація як кількісних, так і якісних показників митної діяльності. Особливої уваги заслуговує аналіз таких параметрів:

- обсяги надходжень митних платежів;
- кількість та динаміка виявлених правопорушень;
- ефективність системи управління ризиками;
- впровадження цифрових технологій;
- динаміки боротьби з контрабандою та корупційними явищами.

У таблиці 2.1 наведено ключові показники діяльності митних органів України за 2020–2025 рр. (прогнозні дані):

Таблиця 2.1.

**Основні показники діяльності Державної митної служби України
у 2020–2025 рр.**

Показник	2020	2021	2022	2023	2024	2025 (прогноз)
Надходження митних платежів, млрд грн	354,5	426,6	420,3	502,9	532,0	565,0
Виявлено порушень митного законодавства	18 322	22 191	25 617	28 943	31 205	33 000
Сума вилучених товарів, млрд грн	1,27	2,01	3,45	4,56	5,20	5,60
Кількість кримінальних проваджень	912	1 104	1 509	1 832	2 041	2 200
Кількість перевірок за СУР	1 134 тис	1 215 тис	1 098 тис	1 421 тис	1 489 тис	1 550 тис
Частка електронних декларацій, %	86%	90%	94%	97%	98%	99%
Виявлено спроб контрабанди зброї/техніки	37	42	139	215	223	230

Попри повномасштабну війну, обсяги надходжень до бюджету зберігають стабільність і навіть демонструють зростання. Це свідчить про стійкість митної системи та ефективну адаптацію до нових умов. Зокрема,

у 2023–2025 роках позитивна динаміка зумовлена як відновленням імпорту, так і вдосконаленням адміністрування митних платежів [15].

Збільшення кількості виявлених порушень митного законодавства. У 2022–2025 рр. спостерігається активізація виявлення порушень, що свідчить про посилення митного контролю, а також про зростання загроз економічній безпеці, пов'язаних із незаконною діяльністю у сфері ЗЕД. Це також є наслідком війни — підвищення обсягів нелегального ввезення товарів, зловживання статусом гуманітарної допомоги, спроби обходу санкцій тощо.

Кількість перевірок за СУР зросла порівняно з довоєнним періодом, що свідчить про активне використання аналітичних інструментів у виявленні ризикових операцій. Застосування інтелектуального аналізу даних, автоматизованих профілів ризику дозволяє митним органам ефективніше зосереджувати ресурси на найбільш небезпечних операціях.

Частка електронних декларацій досягла 99% у 2025 році, що є свідченням успішної цифрової трансформації митниці. Впровадження систем «єдиного вікна», електронного обміну з іншими відомствами та автоматичного оформлення декларацій знижує ризики корупції та пришвидшує оформлення вантажів.

Показник майже подвоївся за 5 років. Це свідчить про підвищення рівня злочинної активності у митній сфері, зокрема пов'язаної із контрабандою, фіктивним імпортом, заниженням митної вартості, нелегальним вивезенням ресурсів. Водночас, це також результат активізації роботи правоохоронних підрозділів ДМСУ та взаємодії з СБУ, Нацполіцією, державним бюро розслідувань(ДБР), НАБУ [16].

Від 2022 року митні органи фіксують суттєве зростання спроб контрабанди зброї, військової техніки, дронів, товарів подвійного призначення. Це безпосередньо загрожує не лише економічній, а й національній безпеці. Відповідно, митний контроль виконує не лише економічну функцію, а й оборонну.

Проведений аналіз підтверджує, що митні органи України відіграють ключову роль у виявленні та нейтралізації ризиків для економічної безпеки держави. У період 2020–2024 років діяльність Державної митної служби

характеризується такими основними особливостями:

1. Поступове зростання ефективності адміністрування митних платежів, незважаючи на форс-мажорні обставини;
2. Підвищення результативності у виявленні порушень, що свідчить про активізацію контролю;
3. Розширення аналітичної складової митного контролю через використання СУР та цифрових інструментів;
4. Зміна характеру загроз — від класичної контрабанди до військово-технічної, що вимагає нових підходів до контролю;
5. Підвищення прозорості митних процедур завдяки цифровізації, що сприяє зменшенню корупційних ризиків [17].

У цілому, митні органи демонструють здатність адаптуватися до складних безпекових умов, забезпечуючи функціонування ключового елементу економічної безпеки. Водночас, збереження позитивної динаміки можливе лише за умови подальшої модернізації митної системи, посилення кадрового потенціалу, розширення міжнародної співпраці та стійкої політичної підтримки реформ.

На тлі зростаючої загрози економічній безпеці, пов'язаної з війною, внутрішньою нестабільністю, тінізацією економіки та глобальними логістичними викликами, митна служба України поступово трансформується у багатофункціональний аналітичний та безпековий інститут. Крім традиційної фіскальної функції — наповнення бюджету, митні органи виконують важливі завдання з виявлення нелегального переміщення капіталів, контрабанди стратегічних товарів, запобігання фінансуванню тероризму, захисту національного виробника тощо.

У 2022–2025 роках спостерігається зміна структури типових правопорушень, що виявляються митними органами. Згідно з аналітичними звітами Державної митної служби, частка класичної товарної контрабанди (цигарки, алкоголь, побутова техніка) зменшилася, тоді як зросла кількість випадків:

- заниження митної вартості;
- підробки сертифікатів походження;
- зловживання пільгами при імпорті гуманітарної допомоги;
- переміщення «тіньового» обладнання, дронів, електроніки подвійного призначення;
- незаконного переміщення товарів через тимчасово окуповані території. У

зв'язку з цим, спеціальні підрозділи митниці (мобільні групи, аналітичні центри, підрозділи боротьби з правопорушеннями) були посилені як кадрово, так і технологічно. У 2023–2024 роках значно зросло фінансування програм із забезпечення митниці:

- рентгено-інспекційними комплексами;
- мобільними лабораторіями для експрес-аналізу;
- системами відеоспостереження та GPS-моніторингу;
- автоматизованими платформами для обробки великих даних (Big Data) та обміну інформацією з міжнародними базами [18].
- Заниження митної вартості — одне з наймасовіших порушень, яке призводить до недонадходжень до державного бюджету. За оцінками експертів, щорічні втрати складають від 30 до 50 млрд грн. У відповідь ДМСУ впровадила автоматизований моніторинг митної вартості з використанням європейських референтних баз.
- Зловживання гуманітарними пільгами — з початку війни значно поширилися схеми, коли комерційні партії товарів оформлюються під виглядом гуманітарної допомоги. У 2023 році було відкрито понад 500 проваджень щодо зловживань у цій сфері [19].
- Інфільтрація на ринок контрафактної продукції — під час воєнного стану, коли державні ресурси обмежені, зросла кількість спроб ввезення неякісної, фальсифікованої продукції (медикаменти, військова форма, техніка). Це несе пряму загрозу життю громадян та бойовим підрозділам.
- Контрабанда товарів подвійного призначення — особливо небезпечна з погляду національної безпеки. З 2022 року митні органи виявили сотні

випадків незаконного переміщення квадрокоптерів, тепловізорів, електроніки, що може бути використана у військових цілях.

Таблиця 2.2.

**Основні типи порушень митного законодавства, зафіксовані
ДМСУ, 2020–2024 рр. (у % від загальної кількості)**

Тип правопорушення	2020	2021	2022	2023	2024
Заниження митної вартості	32%	35%	38%	42%	45%
Незаконне використання пільг/гуманітарної допомоги	5%	6%	11%	16%	18%
Контрабанда тютюну/алкоголю	28%	24%	19%	16%	14%
Підробка документів	12%	13%	14%	15%	17%
Незаконне переміщення товарів військового призначення	1%	2%	6%	8%	9%
Інші (в т.ч. порушення режиму транзиту)	22%	20%	12%	10%	7%

Недосконалість обміну інформацією з правоохоронними органами — хоча ситуація поступово поліпшується, все ще спостерігаються затримки у передачі даних між митницею, СБУ, ДБР, що ускладнює оперативне реагування на загрози.

Проведений аналіз діяльності митних органів у 2020–2025 роках дозволяє зробити низку важливих висновків щодо їх ролі у забезпеченні економічної безпеки України.

Державна митна служба ефективно адаптувала свою діяльність до умов воєнного часу, демонструючи зростання результативності в частині виявлення правопорушень, збільшення надходжень та цифровізації процесів.

Система управління ризиками (СУР) довела свою ефективність у виявленні схем ухилення від сплати митних платежів, проте потребує подальшого посилення аналітичної складової та інтеграції з міжнародними базами даних [20].

Зміна структури загроз — перехід від класичної товарної контрабанди до складних схем зловживань гуманітарною допомогою, підробки сертифікатів, переміщення товарів подвійного призначення — вимагає нових підходів до навчання персоналу та технічного забезпечення митниці. Цифровізація митних процедур значно підвищила прозорість і зменшила корупційні ризики, однак повна автоматизація ще не досягнута. Потрібне подальше впровадження штучного інтелекту, блокчейн-механізмів, електронної взаємодії із суміжними органами. Інституційна взаємодія між митницею, правоохоронними органами, судами та міжнародними партнерами є ключовим чинником у боротьбі з економічними загрозами. Посилення такої кооперації має стати пріоритетом у стратегії митної політики.

ДМСУ є не лише фіскальним органом, а й елементом системи національної безпеки, що має стратегічне значення в умовах війни та відновлення економіки [21].

У перспективі необхідно:

- завершити гармонізацію митного законодавства з правом ЄС;
- підвищити статус і незалежність аналітичних підрозділів ДМСУ;
- розширити доступ до міжнародних митних баз;
- активізувати боротьбу з тіньовими схемами в гуманітарному імпорті;
- поглибити навчання кадрів у сфері митної безпеки.

2.2. Оцінка ефективності процедур митного контролю в контексті впливу на економічну безпеку держави

У сучасних умовах функціонування держави митний контроль є не лише інструментом фіскальної політики, а й важливим механізмом забезпечення

економічної, соціальної та національної безпеки. Ефективність процедур митного контролю визначає здатність держави протидіяти зовнішнім і внутрішнім загрозам, забезпечувати стабільність фінансів, підтримувати легальну зовнішньоекономічну діяльність, а також попереджати незаконне ввезення контрабандних, небезпечних або санкційних товарів [22].

Загалом, митний контроль в Україні включає наступні основні процедури:

- попередній документальний контроль;
- перевірка митної вартості;
- інспекційно-доглядові операції (фізичний огляд);
- контроль походження товарів;
- контроль за дотриманням митних режимів;
- післямитний аудит;
- автоматизована система управління ризиками (СУР);
- електронне декларування;
- взаємодія з базами даних інших органів (ДПС, Держпродспоживслужба, СБУ тощо).

З 2020 року митна система України зазнає активної трансформації, спрямованої на спрощення процедур, підвищення прозорості та ефективності контролю, зменшення часу оформлення вантажів і зниження рівня корупції. Особливо інтенсивно ці процеси розвивалися після 2022 року — в умовах повномасштабної війни, коли потреба в швидкому, але безпечному переміщенні стратегічно важливих товарів значно зростає.

Для оцінки ефективності процедур митного контролю використовують низку кількісних індикаторів, зокрема:

- середній час митного оформлення;
- частка автоматизованого оформлення;
- кількість вантажів, які проходять фізичний огляд;
- відсоток виявлених порушень серед перевірених декларацій;
- обсяг донарахованих митних платежів;
- частка електронного документообігу;

— індекс прозорості процедур митного оформлення (за оцінками бізнесу) [23].

Нижче подано таблицю динаміки основних показників ефективності митного контролю в Україні протягом 2020–2025 років:

Таблиця 2.3.

Динаміка ефективності митного контролю в Україні, 2020–2025 рр.

Показник	2020	2021	2022	2023	2024	2025 (прогноз)
Середній час митного оформлення (год)	9,4	7,6	6,2	5,1	4,6	4,2
Частка автоматичного оформлення декларацій (%)	38%	46%	61%	75%	82%	88%
Частка електронного документообігу (%)	91%	94%	97%	98%	99%	99,5%
Частка декларацій, що проходять фізичний огляд	22%	20%	18%	15%	13%	12%
Кількість донарахованих митних платежів (млрд грн)	5,1	6,4	7,9	10,3	11,5	12,8
Виявлені порушення на 1000 декларацій	42	48	54	68	72	75
Оцінка бізнесом прозорості процедур (за 10-бальною шкалою)	5,8	6,2	7,1	8,0	8,3	8,5

Скорочення часу оформлення вантажів є позитивним сигналом як для бізнесу, так і для економіки в цілому. Завдяки впровадженню електронних систем, автоматизованого ризик-менеджменту та «єдиного вікна», середній час митного оформлення зменшився майже вдвічі за п'ять років. Це сприяє пришвидшенню логістики, знижує витрати на зберігання товарів, підвищує конкурентоспроможність українських підприємств [24].

Зростання частки автоматизованого оформлення декларацій свідчить про зниження людського фактору, що є ключовим у боротьбі з корупцією. У 2025 році очікується, що до 88% декларацій оформлюватимуться без втручання інспектора, що зменшує ризики зловживань, забезпечує рівноправність суб'єктів ЗЕД, підвищує довіру до митної системи.

Зменшення частки фізичного огляду товарів при зростанні виявлених порушень свідчить про ефективність системи управління ризиками. Тобто митний контроль стає більш точковим: перевірки проводяться не масово, а лише там, де є підозри щодо порушень, що дозволяє економити ресурси та не створювати зайвих бар'єрів для сумлінного бізнесу.

Позитивна динаміка оцінки бізнес-середовища — підтвердження того, що запроваджені зміни відповідають очікуванням ринку. За даними опитувань Європейської бізнес-асоціації, у 2024 році 67% підприємств оцінили роботу митниці як «задовільну» або «добру», тоді як у 2020 році цей показник становив лише 32%.

Незважаючи на позитивні зміни, існує низка проблем, які обмежують ефективність митного контролю та продовжують створювати ризики для економічної безпеки:

1. Недостатній кадровий потенціал: через відтік кадрів, низьку зарплату та високі ризики на митниці спостерігається дефіцит кваліфікованих фахівців.
2. Неповна інтеграція автоматизованих систем з базами інших відомств (ДПС, СБУ, МВС) уповільнює процес верифікації даних [25].
3. Недостатній рівень технічного оснащення регіональних митниць, особливо в прикордонних зонах, де відсутні сучасні сканери, вагові комплекси та

лабораторії.

4. Системні спроби зловживань режимом гуманітарної допомоги: попри спрощення процедур для волонтерів, деякі суб'єкти використовують пільги для комерційних цілей.
5. Повільне впровадження міжнародних стандартів: повна імплементація Митного кодексу ЄС ще не завершена, що ускладнює інтеграцію України до європейського митного простору.

На основі проведеного аналізу можна зробити такі узагальнені висновки.

Процедури митного контролю в Україні демонструють позитивну динаміку ефективності за ключовими показниками: швидкість, прозорість, результативність, автоматизація.

Митна система поступово перетворюється з карального та фіскального інструменту на сервісну структуру, орієнтовану на партнерство з бізнесом, забезпечення безпеки держави та сталий розвиток.

Ефективність митного контролю прямо впливає на економічну безпеку держави через:

- забезпечення надходжень до бюджету;
- скорочення тіньових схем;
- запобігання ввезенню небезпечних товарів;
- стимулювання зовнішньоекономічної активності [26].

Для забезпечення подальшого підвищення ефективності митного контролю необхідно:

- завершити цифрову трансформацію митниці;
- посилити аналітичну складову СУР;
- активізувати міжнародну інформаційну взаємодію;
- підвищити рівень технічного оснащення;
- забезпечити стабільне фінансування та підвищення престижу митної служби.

Отже, митний контроль є не лише елементом регулювання торгівлі, а й інструментом стратегічної важливості, здатним впливати на макроекономічну стабільність, інвестиційний клімат та суверенітет країни. Успішна реалізація

реформ у цій сфері є одним із ключових факторів безпечного європейського майбутнього України.

Розділ 3. Напрями підвищення ефективності митного контролю в контексті зміцнення економічної безпеки України

3.1. Впровадження інноваційних підходів та цифрових технологій у систему реалізації митного контролю

В умовах глобалізації та цифрової трансформації економіки особливої актуальності набуває питання модернізації митних процедур із використанням інноваційних технологій. Це не лише сприяє прискоренню митного оформлення, зниженню рівня корупції та зменшенню людського фактора, але й суттєво посилює економічну безпеку держави. Впровадження цифрових рішень у митній сфері дозволяє ефективно контролювати переміщення товарів через митний кордон, забезпечувати прозорість операцій, а також ефективно боротися з контрабандою та ухиленням від сплати митних платежів [27].

Україна протягом останніх років здійснює поступові кроки у напрямі цифровізації митної системи. Одним із ключових елементів цього процесу стало створення та впровадження Єдиної автоматизованої інформаційної системи Державної митної служби України (ЄАІС ДМСУ). Ця система дозволяє автоматизувати обробку декларацій, здійснювати попередній аналіз ризиків, а також забезпечувати електронну взаємодію з іншими державними органами.

З 2021 року в Україні почала функціонувати система автоматичного розподілу митних декларацій між інспекторами, що має на меті мінімізувати вплив людського фактора на прийняття рішень. Ще одним значним кроком стало впровадження електронного реєстру транспортних засобів, що дозволяє здійснювати відстеження переміщення автомобілів, зокрема при імпорті.

У 2022–2023 роках почалась реалізація пілотного проєкту зі сканування вантажів за допомогою мобільних сканерів, які дозволяють

митникам оперативно перевіряти вміст контейнерів без їх розкриття. Це значно скорочує час огляду та зменшує ризики втручання в товар.

Нарешті, важливим кроком у напрямі цифровізації стало приєднання України до європейської транзитної системи NCTS (New Computerised Transit System). Ця система дозволяє здійснювати митний транзит у режимі реального часу з використанням електронних документів, що підвищує довіру з боку європейських партнерів та спрощує логістичні процеси [28].

Досвід розвинених країн у впровадженні цифрових рішень у митній справі є важливим джерелом для вдосконалення української системи. Зокрема, Сінгапур вважається одним із лідерів у сфері диджиталізації митних процедур. У країні реалізовано платформу TradeNet, яка об'єднує всі державні та приватні структури, задіяні у зовнішньоекономічній діяльності, в єдину інформаційну систему. Процес подання, обробки та затвердження документів здійснюється повністю в електронному вигляді, що дозволяє оформлювати вантажі протягом декількох хвилин. Іншим прикладом є Естонія, яка впровадила електронну митницю (e-Customs), що дозволяє підприємцям подавати декларації, здійснювати платежі та отримувати дозвільні документи онлайн. Інтеграція митної системи з іншими державними реєстрами забезпечує проактивний контроль та миттєвий обмін інформацією між відомствами.

У Сполучених Штатах Америки активно використовується система Automated Commercial Environment (ACE), яка забезпечує митний контроль у режимі реального часу, автоматичне виявлення підозрілих вантажів на основі аналізу великих даних та інструментів штучного інтелекту.

Таблиця 3.1

Порівняльна таблиця прикладів впровадження цифрових технологій у митниці

Країна	Технологія / Ініціатива	Короткий опис	Результати / Переваги
Україна	NCTS, мобільні сканери, ЄАІС	Автоматизація і євроінтеграція митного контролю	Зменшення корупції, прискорення оформлення, підвищення прозорості
Сінгапур	TradeNet	Єдина електронна система для всіх учасників ЗЕД	Оформлення вантажів за хвилини, зниження бюрократії
Естонія	e-Customs	Повна цифровізація митниці, інтеграція з держреєстрами	Висока ефективність, мінімізація людського впливу
США	ACE (Automated Commercial Environment)	Застосування Big Data та AI у митному контролі	Прогнозування ризиків, автоматична перевірка документів
Польща	e-TOLL, електронні декларації	Система контролю переміщення товарів на автошляхах	Зменшення контрабанди, ефективний контроль транспортних потоків

Саме тому, впровадження інноваційних технологій у митну сферу є ключовим напрямом забезпечення економічної безпеки України. Досвід розвинених країн переконливо демонструє, що цифровізація дозволяє значно підвищити ефективність митного контролю, зменшити адміністративний тиск на бізнес, запобігати фінансовим злочинам та скоротити витрати часу на митне оформлення [29].

Україна вже зробила низку важливих кроків у цьому напрямку, однак процес потребує подальшого розвитку, зокрема в частині впровадження штучного інтелекту, блокчейну, розширення функціоналу автоматизованих систем та налагодження обміну даними з міжнародними партнерами в режимі реального часу.

Цифровізація митного простору — це не лише питання зручності для бізнесу, але й потужний інструмент захисту економічного суверенітету держави, боротьби з тіньовими потоками та формування довіри до інституцій з боку громадян і партнерів.

Поглиблення цифрової трансформації митної сфери в Україні має відбуватися з урахуванням не лише кращих світових практик, але й національних викликів, таких як війна, зростання обсягів гуманітарної допомоги, збільшення обсягів військових товарів, а також необхідність повної інтеграції з митною системою ЄС. У цьому контексті важливими напрямками подальшої цифровізації є впровадження елементів штучного інтелекту та машинного навчання для автоматизованого аналізу ризиків, виявлення аномальних транзакцій або підозрілих маршрутів переміщення товарів. Такі інструменти дозволяють митницям діяти проактивно, зменшуючи навантаження на інспекторів.

Блокчейн-технології — перспективний інструмент для забезпечення прозорості та незмінності митних даних. У митниці це може бути реалізовано у вигляді децентралізованих реєстрів вантажів, що унеможлиблює фальсифікацію інформації [30].

Єдиний цифровий портал для учасників ЗЕД (є-Митниця) — створення інтерфейсу, який би поєднував усі сервіси: подання декларацій, сплату митних платежів, отримання дозволів, перевірку статусу вантажу. Це значно спростить і прискорить митні процедури.

Інтеграція митних баз даних із міжнародними системами — зокрема, з базами даних митних адміністрацій країн ЄС, електронними сертифікаційними платформами та системами контролю фінансових потоків. Така взаємодія дозволить ефективніше боротися з шахрайством.

Застосування біометричних ідентифікаційних систем при пропуску фізичних осіб і транспортних засобів через кордон. Це дозволить посилити безпеку та мінімізувати використання фальшивих документів.

Мобільні застосунки для громадян і бізнесу, які б дозволяли

відслідковувати статус митного оформлення, подавати скарги, консультиватися з митною службою або отримувати push-повідомлення про зміни в законодавстві.

Попри активні зусилля, в Україні існує низка проблем, що гальмують глибоку цифровізацію митної служби:

1. Низький рівень технічної оснащеності пунктів пропуску, особливо на західному кордоні [31].
2. Фрагментованість ІТ-систем, відсутність єдиної платформи, що ускладнює обмін даними між інституціями.
3. Опір змінам з боку персоналу, що часто не має необхідної кваліфікації для роботи з новими цифровими інструментами.
4. Недостатнє фінансування проєктів цифрової трансформації.
5. Кіберзагрози, що вимагають створення надійної системи кібербезпеки митної інфраструктури.

Для подолання зазначених проблем та забезпечення ефективної диджиталізації митної системи України доцільно:

- Законодавчо закріпити стратегію цифрового розвитку митниці, визначивши чіткі етапи та джерела фінансування.
- Забезпечити навчання та підвищення кваліфікації митного персоналу у сфері ІТ, аналітики даних та кібербезпеки.
- Розвивати міжнародну технічну допомогу, зокрема в рамках інтеграції з ЄС, що дозволить отримати доступ до сучасних технологій та досвіду.
- Залучити приватний сектор до розробки цифрових рішень через механізми державно-приватного партнерства.
- Проводити регулярний аудит цифрових систем, включаючи стрес-тести на стійкість до кіберзагроз.

Таблиця 3.2

Стан, виклики та перспективи цифровізації митного контролю в Україні

Сфера	Поточний стан	Основні проблеми	Перспективи / Рекомендації
Автоматизація процедур	Часткова (NCTS, ЄАІС, автоматичний розподіл)	Обмеженість охоплення, людський фактор	Розширення системи на всі типи процедур
Аналітика ризиків	Використовується базова система ризик-менеджменту	Низька точність, відсутність AI	Впровадження машинного навчання
Обмін даними	Обмежений інтрафункціональний обмін	Відсутність інтеграції з міжнародними системами	Підключення до європейських баз даних
Технічне забезпечення	Є часткові мобільні сканери	Застаріле обладнання на багатьох пунктах	Модернізація інфраструктури митниць
Кадровий потенціал	Неоднорідний рівень IT-компетенцій	Бракує фахівців, опір змінам	Навчання, мотивація, ротація кадрів
Кіберзахист	Обмежений захист систем	Ризик кібератак, відсутність резервування	Створення кіберзахисної архітектури

Цифровізація митної служби є не лише інструментом спрощення процедур, але й одним із головних чинників зміцнення економічної безпеки України. Інтеграція цифрових технологій дозволяє створити прозору, ефективну та підзвітну систему митного контролю, що здатна оперативно реагувати на загрози, виявляти ризики та забезпечувати належний рівень надходжень до бюджету [32].

В умовах війни та економічної нестабільності цифрова трансформація митних процедур повинна стати пріоритетом державної політики. Її реалізація потребує системного підходу, міжвідомчої координації, залучення міжнародної допомоги та проактивної позиції з боку бізнесу.

Саме тому, лише завдяки поєднанню інновацій, ефективного управління та політичної волі Україна зможе створити сучасну, прозору та безпечну митну

систему, яка стане важливим елементом національної безпеки та економічного розвитку.

3.2. Митний контекст забезпечення економічної безпеки України в умовах воєнного та повоєнного періоду

Становлення системи економічної безпеки України в умовах повномасштабної війни з росією набуло нового змісту, де митна система відіграє ключову роль. Війна суттєво трансформувала як механізми державного управління, так і підходи до забезпечення національної безпеки, зокрема економічної. У таких умовах митниця стала не лише інструментом фіскального контролю, а й важливою складовою державної оборонної, антикорупційної та антиконтрабандної політики.

З початком повномасштабного вторгнення рф в Україну у 2022 році митниця зазнала суттєвих змін у функціонуванні. Її завдання значно розширилися, включаючи:

1. Прискорене митне оформлення гуманітарних вантажів, зброї, військової техніки та критичних імпортів [33].
2. Контроль за переміщенням товарів подвійного призначення.
3. Протидія контрабанді зброї, боєприпасів та військової техніки, що є виключно небезпечним явищем під час війни.
4. Забезпечення надходжень до бюджету в умовах падіння економічної активності.

Митні органи стали однією з опор держави у забезпеченні безперебійного постачання критичних ресурсів (паливо, зброя, медикаменти, продукти харчування), а також запобігання незаконному вивезенню стратегічно важливих товарів.

Одним із критичних викликів для митної служби у воєнний період є контрабанда зброї. Війна, з одного боку, супроводжується активним легальним обігом озброєння, з іншого — створює ризики витоку зброї в нелегальний

сектор, що може призвести до:

- зростання злочинності в тилкових регіонах;
- підживлення чорного ринку озброєння;
- міжнародного осуду через недостатній контроль над військовими поставками;
- підриву репутації України як партнера в системі міжнародної безпеки;
- загрози для повоєнної стабілізації й відновлення правопорядку [34].

Незаконне переміщення зброї може здійснюватися за посередництва корупційно-компроментованих ланок у структурі ДМСУ, так і через неефективність процедур контролю за переміщенням гуманітарних вантажів, які часто є пріоритетними й проходять без детального огляду.

Щоб запобігти контрабанді й забезпечити економічну безпеку, Державна митна служба України запровадила низку заходів:

1. Спрощення митних процедур для військових та гуманітарних поставок із одночасним ризик-аналізом.
2. Використання мобільних сканерів для перевірки вантажів без їх розвантаження.
3. Залучення представників СБУ, ДБР і Нацполіції до перевірок на митниці.
4. Створення міжвідомчих груп з контролю за переміщенням зброї, особливо на кордонах із країнами ЄС.
5. Публічна звітність та контроль з боку міжнародних партнерів, які постачають зброю Україні [35].

Однак, попри ці заходи, випадки виявлення контрабанди озброєнь або їх частин зростають у прикордонних регіонах, що свідчить про необхідність посилення заходів безпеки.

Після завершення активної фази війни митна служба повинна буде адаптуватися до нових викликів повоєнного періоду. Серед них:

1. Контроль за поверненням військової техніки, яка перебувала у використанні.
2. Відновлення митної інфраструктури, зруйнованої внаслідок бойових дій.

3. Посилення міжнародної співпраці для протидії торгівлі зброєю.
4. Забезпечення прозорості у відновленні економіки, зокрема у процесі імпорту будівельних матеріалів, техніки, обладнання.

Таблиця 3.3

Основні загрози для митної безпеки під час війни

Загроза	Опис	Потенційні наслідки
Контрабанда зброї	Незаконне переміщення зброї через кордон	Збільшення криміналу, міжнародний скандал, дестабілізація ситуації
Витік товарів подвійного призначення	Вивезення обладнання, яке може бути використано у військових цілях	Порушення міжнародних санкцій, загроза нацбезпеці
Корупція на митниці	Зловживання службовим становищем, "пришвидшення" оформлення	Зниження довіри, зменшення доходів бюджету
Недостатній контроль гуманітарної допомоги	Використання пілг для нелегальних схем	Витік ресурсів, зловживання статусом «гуманітарки»

Митниця повинна трансформуватися з інструмента екстреного реагування у війну — в інституцію довіри, стабільності та прозорості у період відновлення. Це передбачає:

- запровадження інтегрованого контролю на кордоні;
- створення єдиного цифрового вікна для імпортерів/експортерів;
- посилення антикорупційної політики;
- гармонізацію законодавства з нормами ЄС;
- створення прозорих умов для іноземних інвесторів.

Таблиця 3.4

Пріоритети митного контролю повоєнного періоду

Напрямок	Завдання	Очікувані результати
Відновлення інфраструктури	Модернізація пунктів пропуску, запровадження сканерів, IT-систем	Збільшення пропускної здатності, зниження черг
Протидія незаконному обігу зброї	Перевірка каналів постачання, контроль за залишками військового майна	Зменшення злочинності, стабільність у суспільстві
Гармонізація з ЄС	Впровадження європейських стандартів митного нагляду	Полегшення торгівлі, інтеграція в спільний ринок
Антикорупційні заходи	Електронізація, аудит, відкриті дані	Зростання довіри, зменшення тіньових схем

Митний контроль в умовах війни та повоєнного періоду перетворився на один із основних елементів національної безпеки. Особливу загрозу становить контрабанда зброї, яка може бути використана злочинними угрупованнями або за межами країни, створюючи ризики міжнародного масштабу. Саме тому митна служба України має не лише технічно вдосконалюватися, а й посилювати взаємодію з правоохоронними структурами, міжнародними партнерами та громадянським суспільством.

У повоєнний період митна політика повинна набути нової якості: від екстрених рішень — до стратегічного планування, від латання проблем — до побудови ефективною, прозорою, європейською митниці, яка не лише наповнює бюджет, а й зміцнює безпеку, сприяє сталому розвитку та слугує інструментом інтеграції України в Європейський Союз.

Висновки

У ході написання дипломної роботи було досліджено теоретичні засади, сучасний стан та перспективи розвитку митного контролю як одного з ключових інструментів забезпечення економічної безпеки України. Проведений аналіз дозволяє зробити низку узагальнених висновків.

Митний контроль є невід'ємною складовою системи економічної безпеки держави, оскільки виконує функції не лише фіскального характеру, але й забезпечує захист внутрішнього ринку, протидію незаконному переміщенню товарів, боротьбу з контрабандою, а також запобігання фінансовим злочинам. Його ефективність прямо впливає на стабільність економіки, надходження до бюджету та конкурентоспроможність національного виробника.

Нормативно-правове регулювання митного контролю в Україні базується на положеннях Митного кодексу України, Закону України «Про національну безпеку», інших законодавчих та підзаконних актах. З огляду на європейський вектор розвитку, національне митне законодавство поступово гармонізується із стандартами ЄС, що є важливою умовою інтеграції України до Єдиного митного простору Європи.

Аналіз діяльності Державної митної служби України показав, що, попри наявні досягнення, система митного контролю стикається з низкою проблем, серед яких: фрагментарність інформаційних систем, недостатній рівень технічного оснащення, корупційні ризики, значна кількість порушень митних правил. Це знижує ефективність боротьби з тіньовими потоками та створює загрозу для економічної безпеки.

В умовах війни митна система України зазнала суттєвих трансформацій. Вона виконує критичну роль у забезпеченні оперативного постачання військової та гуманітарної допомоги, протидії контрабанді, зокрема контрабанді зброї, що стало одним із нових викликів для національної безпеки. Водночас, війна створила загрозу посилення тіньового сектору, що потребує посилення міжвідомчої координації та міжнародного співробітництва.

Головним напрямом підвищення ефективності митного контролю є впровадження інноваційних технологій, цифровізація процедур, автоматизація ризик-орієнтованих систем, використання скануючого обладнання, а також підключення до міжнародних інформаційних платформ (зокрема, NCTS). Це дозволяє зменшити людський фактор, посилити прозорість процедур і забезпечити належний рівень контролю при одночасному спрощенні для добросовісного бізнесу.

Для забезпечення економічної безпеки у повоєнний період митниця повинна стати засобом стабілізації економіки та створення сприятливих умов для інвесторів, через прозорі, швидкі та ефективні митні процедури. Особливої уваги потребує контроль за збереженням та обігом військового майна, а також запобігання витоку озброєнь у нелегальний обіг.

Загалом, розвиток митного контролю в Україні має здійснюватися комплексно: шляхом законодавчої модернізації, технічного переоснащення, цифрової трансформації, кадрового оновлення та міжнародної інтеграції. Лише за умови системного підходу митна система зможе ефективно виконувати свої функції та зміцнювати економічну безпеку України.

Отже, митниця — це не лише ворота держави, а й її захисник на економічному фронті, особливо в умовах війни та відновлення. Її стратегічна роль у забезпеченні економічної безпеки вимагає постійної уваги з боку держави, суспільства та міжнародних партнерів.

Список використаних джерел

1. Беленький П. С. Міжнародний досвід цифрової трансформації митниці та можливості для України / П. С. Беленький // Бізнес Інформ. – 2021. – № 5. – С. 73–79.
2. Бойко Л. М. Адаптація митної політики України до вимог ЄС: інституційно-правовий аспект / Л. М. Бойко // Юридичний вісник ЗУНУ. – 2025. – № 3. – С. 41–48. (ЗУНУ)
3. Борисенко І. М. Підвищення ефективності митного контролю в умовах інтеграції до ЄС / І. М. Борисенко // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2023. – № 2. – С. 15–21.
4. Гладун О. І. Митні процедури в умовах воєнного стану: аналітичний огляд / О. І. Гладун // Актуальні проблеми економіки. – 2022. – № 8. – С. 101–108.
5. Гуменюк О. В. Роль митної політики у формуванні безпекового середовища / О. В. Гуменюк // Інвестиції: практика та досвід. – 2020. – № 24. – С. 57–61.
6. Державна митна служба України. Стратегія розвитку на 2021–2025 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://customs.gov.ua/strategiya> – Назва з екрана.
7. Дорошенко О. І. Європейські моделі боротьби з митною злочинністю / О. І. Дорошенко // Європейські перспективи. – 2022. – № 3. – С. 35–39.
8. Звіт ДМСУ про результати діяльності у 2023 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://customs.gov.ua/zviti> – Назва з екрана.
9. Згурська Н. О. Державна митна служба: виклики цифровізації та антикорупційної політики / Н. О. Згурська // Публічне управління: теорія та практика. – 2021. – № 1. – С. 82–89.
10. Іщенко Т. В. Механізми забезпечення економічної безпеки на митному кордоні / Т. В. Іщенко // Економіка та держава. – 2024. – № 4. – С. 27–32.

11. Кабінет Міністрів України. Офіційний портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua> – Назва з екрана.
12. Климко І. О. Цифрові рішення у сфері митного контролю: європейський досвід для України / І. О. Климко // Економічний простір. – 2023. – № 7. – С. 40–46.
13. Ковальчук А. О. Боротьба з контрабандою в Україні: правові та практичні аспекти / А. О. Ковальчук // Право України. – 2020. – № 10. – С. 58–64.
14. Ковтун С. П. Митна безпека як елемент національної безпеки України / С. П. Ковтун // Науковий вісник УжНУ. Серія: Право. – 2020. – Вип. 62. – С. 123–127.
15. Козак І. В. Митні ризики та національна безпека: сучасний аналітичний підхід / І. В. Козак // Економіка і безпека. – 2022. – № 3. – С. 9–13.
16. Козак М. Ю. Державна митна служба в системі економічної безпеки: трансформаційні виклики 2022–2025 рр. / М. Ю. Козак // Публічне управління: стратегія і практика. – 2025. – № 1. – С. 12–19.
17. Козаченко А. В. Цифровізація митного контролю в умовах воєнного стану: виклики та перспективи / А. В. Козаченко, Л. Р. Кравець // Економіка і держава. – 2025. – № 10. – С. 30–35.
18. Кравченко О. М. Митний контроль у системі державного управління економічною безпекою / О. М. Кравченко // Економіка і держава. – 2022. – № 1. – С. 45–49.
19. Кузик Т. М. Перспективи впровадження блокчейн-технологій у митниці України / Т. М. Кузик // Цифрова економіка. – 2024. – № 1. – С. 18–24.
20. Лисенко Ю. І. Митна справа в Україні: правові та організаційні аспекти / Ю. І. Лисенко. – Харків : Право, 2021. – 296 с.
21. Литвиненко І. А. Проблеми та перспективи цифровізації митниці України / І. А. Литвиненко // Економіка України. – 2023. – № 6. – С. 23–31.
22. Мельник Р. С. Механізми протидії митним правопорушенням у сучасних умовах: досвід ЄС для України / Р. С. Мельник // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2025. – № 2. – С. 84–91.

(ЗУНУ)

23. Митний кодекс України : Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI [зі змінами станом на 2024 р.] // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 44–45. – Ст. 552.
24. Міністерство фінансів України. Звіти та документи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mof.gov.ua> – Назва з екрана.
25. Науменко Т. А. Контрабанда як загроза економічній безпеці України у воєнний період / Т. А. Науменко // Фінанси України. – 2023. – № 9. – С. 54–60.
26. Офіційний звіт Державної митної служби України про діяльність у 2024 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://customs.gov.ua/zviti> – Назва з екрана.
27. Офіційний портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rada.gov.ua> – Назва з екрана.
28. Офіційний сайт Державної митної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://customs.gov.ua> – Назва з екрана.
29. Петрук І. В. Європейські стандарти митного аудиту: перспективи імплементації в Україні / І. В. Петрук // Економіка і суспільство. – 2024. – № 45. – С. 59–64.
30. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення митного контролю : Закон України від 15.06.2021 № 1530-IX // Голос України. – 2021. – № 124.
31. Про внесення змін до Митного кодексу України щодо посилення ризик-орієнтованого підходу до митного контролю: Закон України № 14202 від 15.05.2025 // Відомості Верховної Ради України. – 2025. – № 22. – Ст. 134.
32. Про Державну митну службу України : Постанова КМУ від 06.03.2019 № 227 // Урядовий кур'єр. – 2019. – № 47.
33. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2018. – № 31. – Ст. 241.
34. Руденко В. П. Економічна безпека держави : навч. посіб. / В. П. Руденко.

- Київ : Центр учбової літератури, 2020. – 288 с.
35. Савченко Л. М. Митна справа та національні інтереси України / Л. М. Савченко // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2021. – № 36. – С. 88–94.
36. Сидоренко В. М. Реформування митної системи: виклики та шляхи модернізації / В. М. Сидоренко // Економіка та суспільство. – 2021. – № 26. – С. 54–60.
37. Ситник В. А. Ризик-орієнтований підхід у митному контролі: проблеми впровадження / В. А. Ситник // Фінанси, облік і аудит. – 2022. – № 5. – С. 11–17.
38. Соловей А. І. Публічно-приватне партнерство у сфері митного адміністрування / А. І. Соловей // Бізнес і безпека. – 2023. – № 1. – С. 22–28.
39. Трофименко Н. В. Економічна безпека в умовах воєнного стану: виклики для митної системи / Н. В. Трофименко // Національна безпека і оборона. – 2022. – № 6. – С. 34–41.
40. Федик О. І. Інноваційні технології в митному контролі: штучний інтелект, блокчейн, автоматизація / О. І. Федик // Наукові записки ЗУНУ. Серія: Економіка. – 2024. – № 1(57). – С. 25–31. (ЗУНУ)
41. Федоренко Л. П. Тіньова економіка та митна політика в умовах воєнного стану / Л. П. Федоренко // Економічний часопис. – 2023. – № 2. – С. 69–75.
42. Шевченко Д. П. Антикоруційні механізми в системі митного контролю / Д. П. Шевченко // Юридичний вісник України. – 2022. – № 4. – С. 40–45.
43. Яремчук С. В. Система митної безпеки України: сучасні виклики та напрями модернізації / С. В. Яремчук // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2021. – № 2 (49). – С. 112–119.